

ФАТАГРАФІЯ ЯК АБ'ЕКТ АЎТАРСКАГА ПРАВА (на прыкладзе інтэрнэт-СМІ)

Ва ўмовах сучаснага развіцця новых форм камунікацыі эвалюцыянуюць і пашыраюцца значна хутчэй, чым заканадаўства паспявае распрацаваць для іх спецыяльнае прававое рэгуляванне. Тэма аўтарскага права на фатаграфію ў сеткавых СМІ патрабуе рознабаковага і шматаспектнага даследавання. Падрабязна спынімся на праблеме правамернага выкарыстання фатаграфій у рабоце вэб-журналіста. Асобна аўтарскага права для інтэрнэт-журналістыкі (як і журналістыкі) не існуе, паколькі яно ў роўнай ступені закранае дзейнасць усіх грамадзян, якія займаюцца творчай працай. Улічваючы спецыфіку прафесіі, можна вызначыць асаблівасці, якія патрабуюць асобнага тлумачэння. Інтэрнэт-СМІ (у параўнанні з традыцыйнымі) выкарыстоўваюць больш невербальных ілюстратараў тэкставай інфармацыі – фотаматэрыялаў. Спецыялізуючыся на стварэнні аператыўнага мультымедычнага кантэнту, інтэрнэт-рэсурсы часта распаўсюджваюць чужыя фатаграфіі без спасылак і дазволу, як свае, не задумваючыся, што гэта парушае правы іншых асоб.

У адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь ад 17 мая 2011 г. «Аб аўтарскім праве і сумежных правах» (далей – Закон) фатаграфічныя творы, у тым ліку творы, атрыманыя спосабам, аналагічным фатаграфіі, належаць да аб'ектаў аўтарскага права (арт. 6, п. 5). Аб'ектам аўтарскага права можа быць толькі тая фатаграфія, што з'яўляецца вынікам творчай дзейнасці і адлюстравана ў аб'ектыўнай форме. Астатнія фотаздымкі разглядаюцца як аб'екты, свабодныя для выкарыстання (не ахоўваюцца Законам). Хаця аўтарскае права не ацэньвае ўзровень творчасці і прэзюмуе яго наяўнасць у любым творы, незалежна ад вартасці, на практыцы творчы пачатак работы трэба даказаць. Так, шырокі рэзананс выклікала справа блогера Антона Матолькі, фатаграфіі якога без дазволу аўтара былі скарыстаныя тэлеканалам «Беларусь-1» у сюжэце аб паўночным ззянні. Белтэлерадыёкампанія прэтэнзіі блогера адхіліла, адзначыўшы, што размешчаныя ў інтэрнэце творы могуць перадавацца ў эфір электроннымі СМІ, калі «такія дзеянні не былі спецыяльна забароненыя аўтарам». Судовы працэс аўтар прайграў: яго фотаздымкі (паводле заключэння эксперта) не былі прызнаныя аб'ектамі аўтарскага права праз адсутнасць у іх творчага складніку (арыгінальнасць, навізна, непаўторнасць кампазіцыі, ракурс і пад.) [1]. Чаму тады «бескаштоўныя» ў творчых адносінах фатаграфіі сталі такімі папулярнымі сярод СМІ? Фотаработы блогера былі размешчаны і на партале tut.by, з той толькі розніцай, што інтэрнэт-СМІ атрымалі дазвол аўтара на падобнае ўзнаўленне (тыражаванне).

Нагадаем, што кожны аўтар валодае **асобаснымі немаёмаснымі правамі**, якія не адчужаюцца і не перадаюцца – Закон, арт. 15 (*права аўтарства, права на імя, права на непарушальнасць твора, права на апублікаванне твора, права на адхіл раішэння аб апублікаванні*) і **маёмаснымі**, звязанымі з выкарыстаннем твора – Закон, арт. 16 (*права на ўзнаўленне, права на распаўсюджванне* і інш.). Таму для ўзнаўлення на сайце чужой фатаграфіі мала змясціць спасылку на яе аўтара або першакрыніцу (захаваць асобасныя немаёмасныя правы), трэба атрымаць дазвол на падобныя дзеянні з боку аўтара ці іншага праватрымальніка (не парушыць маёмасныя правы). Толькі аўтар вызначае магчымасці і межы выкарыстання сваіх фатаграфій – бясплатна або з выплаты ўзнагароджання. Доказам валодання маёмасным правам на твор з'яўляецца *пісьмовая аўтарская дамова* з аўтарам (фатографам) аб перадачы выключных правоў на твор (фатаграфію). Калі фатограф працуе самастойна (блогер), то ён выступае ў якасці асноўнага трымальніка аўтарскіх правоў (немаёмасных і маёмасных). Калі фатограф – штатны супрацоўнік інтэрнэт-рэдакцыі, то дзейнічаюць правілы Закона (арт. 17 «Аўтарскае права на службовы твор»), паводле якога немаёмасныя правы належаць фатографу, а выключныя маёмасныя – наймальніку, калі іншае не прадугледжана дамовай паміж бакамі.

Закон вызначае і выпадкі свабоднага выкарыстання фатаграфій (арт. 32, п. 7): фатаграфічны твор можа быць узноўлены, перададзены ў эфір ці па кабелі, а таксама даведзены для ўсеагульнага ведама іншым чынам у выпадку, калі ён пастаянна знаходзіцца ў месцы, адкрытым для свабоднага наведвання. Заканадаўства не тлумачыць паняцце «адкрытыя для свабоднага наведвання», аднак, можна меркаваць, што фатаграфіі, размешчаныя ў адкрытым інтэрнэт-доступе, належаць да такіх [2]. У сваю чаргу свабоднае выкарыстанне магчыма пры выкананні некалькіх умоў: выява фатаграфіі не з'яўляецца асноўным аб'ектам узнаўлення і не выкарыстоўваецца ў камерцыйных мэтах. Напрыклад, фатаграфіі з адкрытых інтэрнэт-крыніц выступаюць у якасці ілюстрацый (выконваюць дапаможныя функцыі ў асноўным матэрыяле і не становяцца асноўным аб'ектам) без камерцыйнай мэты (не для выпуску рэкламных буклетаў, календароў і іншай прадукцыі з выявай фатаграфіі). Пры гэтым пазычаныя з першакрыніцы-донара фатаграфіі павінны быць у ёй апрыёры *правамерна апублікаваныя*, г. зн. без парушэння аўтарскіх правоў.

Парадак свабоднага выкарыстання асобных відаў аўтарскіх твораў у СМІ прадугледжвае і арт. 33 Закона: матэрыялы (артыкулы) па бягучых *эканамічных, палітычных, сацыяльных і рэлігійных* пытаннях, апублікаваныя ў газеце ці часопісе, а таксама творы такога ж характару, перададзеныя ў эфір альбо размешчаныя для ўсеагульнага інфармавання ў інтэрнэце, могуць быць узноўленыя ў выпадку, калі такія дзеянні не былі спецыяльна забаронены аўтарам ці праватрымальнікамі. Апублікаваныя матэрыялы па іншых пытаннях (гістарычныя, спартыўныя, забаўляльныя і г. д.) не падпадаюць пад агульныя правілы свабоднага ўзнаўлення і могуць быць скарыстаныя СМІ толькі з аўтарскага дазволу.

Такім чынам, каб пазбегнуць правапарушэнняў пры імпартаванні фатаграфій, спачатку неабходна азнаёміцца з правіламі карыстання медыякантэнтам (напрыклад, блог, сацсетка, інтэрнэт-СМІ). Пры адсутнасці прамой забароны на ўзнаўленне аўтарскіх матэрыялаў далейшае іх распаўсюджанне дазволена без абмежаванняў, але з абавязковай актыўнай спасылкай на крыніцу (ахова немаёмасных правоў). Наяўнасць поўнай або частковай забароны дэманстрацыі матэрыялаў (напрыклад, любое ўзнаўленне матэрыялаў забаронена; узнаўленне матэрыялаў магчыма толькі з пісьмовага дазволу (пасля ўзгаднення) рэдакцыі ці ўладальніка сайта, калі правы на матэрыял належаць рэдакцыі, уладальніку сайта) з'яўляецца нагодай для атрымання з боку зацікаўленай асобы спецыяльнага дазволу ад рэдакцыі (аўтара).

Трэба памятаць і пра тое, што аўтарскія правы на фатаграфію не залежаць ад права ўласніка на матэрыяльны носьбіт. Падараваная аўтарам фатаграфія

не дае атрымальніку ніякіх правамоцтваў па яе далейшым выкарыстанні, паколькі ўсе правы (калі не заключана спецыяльная дамова) застаюцца за фатографам. Таму і публікацыі фотасесій вядомых асоб, нават па просьбе саміх асоб, але без узгаднення з аўтарамі фотаработ, з'яўляюцца парушэннем аўтарскіх правоў апошніх, як і публікацыя фатаграфій, апрацаваных ці перапрацаваных без згоды аўтара (у тым ліку і нанясенне на фота тэксту – загалоўка ці подпісу). Сёння адным з самых даступных спосабаў атрымання фатаграфій з выявамі канкрэтных людзей сталі разнастайныя сацсеткі. Аднак свабодна карыстацца такімі «фотабанкамі» даволі небяспечна, бо трэба ўлічваць, што толькі сама асоба мае права дазваляць (ці не дазваляць) далейшае апублікаванне сваёй выявы (за выключэннем асобных выпадкаў, калі згода не патрабуецца).

У сілу сваёй прафесіі журналіст можа апынуцца па розныя бакі «барыкад»: у яго могуць скрасці і ён можа стаць прычынай правапарушэнняў. Выкарыстанне фатаграфій у інтэрнэт-СМІ рэгламентуецца тымі ж нормамі, што і іншых твораў (літаратурных, навуковых, мастацкіх): выключнае права першапачаткова належыць аўтару (ці праватрымальніку), і толькі з яго дазволу гэты твор можна ўзнаўляць, распаўсюджваць, перарабляць, імпартаваць і г. д., калі іншае не прадугледжана законам.

Літаратура

1. Блогер проиграл суд БТ, которая использовала его фотографии северного сияния // TUT.BY: Новости [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступа: <http://www.news.tut.by>. – Дата доступа: 05.09.2016.
2. Забелло, Е. Использование фотографий из сети Интернет и изображений граждан для рекламы / Е. Забелло // Юрист. – 2014. – № 11 (162). – С. 20–23.